

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

**Виконання краєзнавчих завдань
на туристсько-краєзнавчому експедиційному
маршруті обласних зльотів юних туристів-
краєзнавців, учасників руху учнівської
молоді „Моя земля – земля моїх батьків”**

Полтава
2017 рік

Пояснювальна записка

У 2017 році буде проведено вже 15 обласний зліт юних туристів-краєзнавців. За цей період педагогічний колектив Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді здобув великий досвід у його проведеннях, що дозволило протягом багатьох років команді Полтавської області бути в числі перших на Всеукраїнських зльотах юних туристів-краєзнавців.

Зльоти туристів-краєзнавців ставлять собі за мету:

- сприяти розвитку творчих інтересів учнівської молоді з різних напрямів краєзнавства, науково-дослідницької і природоохоронної роботи;
- виховувати громадянина-патріота України, любов до Батьківщини, шанобливе ставлення до національних надбань Українського народу, природи рідного краю;
- підвищувати рівень краєзнавчої та туристської підготовки юних туристів-краєзнавців.

Під час зльотів іде інтенсивний обмін досвідом роботи, виявляється і вивчається кращий досвід як туристсько-краєзнавчої, так і науково-дослідницької роботи, пропагується здоровий спосіб життя.

У даному збірничку наведені приклади завдань, методичні рекомендації щодо їх виконання, зразки робочих карток.

Не обов'язково, що всі завдання будуть у програмі тих чи інших змагань.

Географічна прив'язка станції

Сутність завдання полягає у визначенні командою за робочою картою розташування контрольно-залікової станції стосовно сталих орієнтирів. Це завдання однакове для кожної станції, який би напрям краєзнавчих досліджень вона не репрезентувала. Зазвичай команда доручає його виконання досвідченому орієнтувальникові.

Оскільки на карті уже позначений туристсько-краєзнавчий маршрут, а відповідно, і розташування кожної станції, орієнтири (точки прив'язки) визначаються не на місцевості: їх обирають із числа позначених на карті об'єктів, які з плином часу не зникнуть та не змінять свого розташування. Це можуть бути школа, будинок лісника, міст через річку і т.п. Для точної прив'язки станції потрібно обрати два надійні орієнтири.

Від кожного з орієнтирів визначається азимут на місце розташування контрольно-залікової станції. Для цього використовують транспортир. Його основу орієнтують за напрямом «північ – південь» на карті, а точку відліку (центр основи транспортира) суміщають із обраним орієнтиром. Зазвичай на транспортирі є дві протилежно зорієнтовані шкали, щоб можна було вимірювати кути, спрямовані в різні боки. Азимут визначають за тією шкалою, напрям якої тотожний напрямку градування компаса.

Крім азимута, необхідно також визначити відстань від кожного з орієнтирів до станції. Для цього використовують лінійку. Виміряну на карті відстань переводять у відстань на місцевості, скориставшись відомим масштабом карти.

Результат роботи (обрані орієнтири, азимути та відстані від кожного з них до контрольно-залікової станції) записують на запропонованому бланку.

Робоча картка

Станція _____ Команда _____

Географічна прив'язка (6 балів)

Критерії місцезнаходження станції (орієнтири, азимути, відстань)

Отримані бали:

Судді: _____

Секретар: _____

Контрольно-залікова станція «Археологія»

- географічна прив'язка станції;
- опис та паспортизація археологічної знахідки;
- розмітка розкопу на місцевості методом «єгипетського трикутника за запропонованими параметрами (розміри, орієнтація);
- складання плану запропонованого розкопу у заданому масштабі;
- основи теоретичної підготовки з археології України.

1. Опис та паспортизація археологічної знахідки

Опис археологічної пам'ятки робиться на основі певних пунктів. Постійними для усіх пам'яток є наступні пункти:

- назва (наприклад, ручка від амфори, або носик стародавнього світильника і т.п.);
- матеріал, з якого виготовлено пам'ятку (випалена глина, метал, дерево, і т.п.);
- розміри (враховується висота, довжина, товщина);
- стан збереженості (добрий, задовільний, незадовільний);
- датування (з поданого переліку потрібно буде обрати епоху, до якої може відноситися дана знахідка);
- функціональне призначення (для зберігання продуктів харчування).

Методика археологічних досліджень вимагає сумлінного дотримання правил ведення розкопок та ретельної фіксації археологічних знахідок (артефактів). У процесі польових досліджень виконуються, зокрема, й плани розкопів, на яких графічно фіксується місце знаходження артефактів. Плани супроводжуються поясненнями (легендою).

На кожен знахідку складається паспорт, в якому стисло подається опис артефакту. При цьому мають бути вказані назва та локалізація предмету, розміри, матеріал, з якого він виконаний, датування, культурна приналежність, особливі прикмети (оздоблення, техніка виконання, дефекти, тощо).

2. Послідовність розбиття розкопу за методом „єгипетського трикутника”

Археологи проводять розкопки за певними принципами. Обравши місце для майбутніх розкопок, вони розбивають розкоп, як правило, прямокутної форми. Складність тут полягає у дотриманні правильності прямих кутів. У цих діях важлива точність вимірів, тому археологи використовують метод т. зв. «єгипетського трикутника». Ще стародавні люди помітили закономірність: якщо одна сторона трикутника дорівнюватиме 3 одиницям, а інша – 4, то діагональ неодмінно буде дорівнювати 5, а кут між сторонами буде складати 90° . Цю закономірність і використовують археологи, розбиваючи розкоп.

Наприклад, в умові завдання буде розбиття прямокутного розкопу зі сторонами 3x4 метри. Для цього потрібно:

- забити у землю перший кілок майбутнього розкопу;
- над кілком зорієнтувати компас в напрямку "південь-північ" і відміряти рулеткою відрізок довжиною 3 метра. Забити у цьому місці кілок №2;
- знову від першого кілка, але у напрямку "захід-схід" відміряти відрізок довжиною 4 метри і легко забити кілок №3;
- кут між цими двома відрізками має бути прямим (тобто складати 90°). Для цього потрібно проміряти діагональ. Якщо вона складе 5 метрів (допустима похибка ± 1 см), то кут є прямим ($3^2+4^2=5^2$) і кілок №3 можна забити краще у землю. У протилежному випадку потрібно, перевірити правильність своїх вимірів та орієнтацію згідно сторін світу;
- потім компас переносять на кілки №2 та №3 і знову візують напрямом "південь-північ" та "захід-схід". Перетин цих ліній дає четвертий кут розкопу. Якщо друга діагональ розкопу дорівнюватиме 5 метрам, то його розбито вірно.

3. Складання плану розкопу.

Накреслення археологічних планів робиться в польових умовах. Згідно з інструкцією для розкопних креслень, обов'язковий масштаб 1 : 20, а для креслень поховань – 1 : 10.

Для креслень використовують міліметровий папір і прості олівці. Олівці не повинні бути дуже твердими, щоб не порвати папір і давати чітку лінію, і не дуже м'якими, щоб не мазати креслення. На будь яке креслення тонкими лініями наноситься сітка квадратів з їх номерами (якщо це буде у завданні).

Стрілкою слід показати напрям на північ, вгорі написати назву пам'ятки і рік. Обов'язково вказати масштаб.

4. Основи теоретичної підготовки з археології України. (для зразку)

1. Назвіть найдавніше поселення на території України.

Королево

2. Коли вперше з'явилася людина на території сучасної України?

Близько 1 млн. р.т.

3. Назвіть найдавніший період в історії людства.

Палеоліт (ранній або нижній)

4. За якого періоду людина винайшла лук і стріли?

Мезоліт (фінальний палеоліт)

5. За якого періоду людство почало використовувати кераміку?

Неоліт

6. За якого періоду людство почало займатися землеробством і скотарством?

Неоліт

7. Який метал першим почало використовувати людство?

Мідь

8. До якого періоду належить трипільська культура?

Енеоліт

9. Назвіть основні компоненти, що входять до складу бронзи?

Мідь і олово

10. Коли вперше на території України з'являються залізні вироби?

9 ст. до н.е. (10 ст. до н.е.)

11. Назвіть найдавніших кочівників, самоназва яких дійшла до нас.

Кіммерійці

12. Як називалося корінне населення Гірського Криму, що мешкало протягом 1 тис. до н.е.

Таври

13. Назвіть перше античне поселення на території сучасної України?

Борисфеніда (Березань)

14. Які кочові племена залишили найбільше городище в Європі – Більське у Полтавській області?

Скіфи

15. Який давній автор у своїх творах подав докладний опис скіфів?

Геродот

16. Які кочові племена населяли степи Північного Причорномор'я після скіфів?

Сармати

17. Чийм правителем був Германаріх?

Готів

18. Чийм вождем був Атилла?

Гунів

19. Яке літописне плем'я мешкало на території навколо сучасного Києва?

Поляни

20. Назвіть головний храм Київської Русі, побудований у 11 ст.

Софія Київська

21. Як називаються археологічні пам'ятки – місця проживання стародавніх мисливців і збирачів?

Стоянка

22. Як називається укріплене поселення?

Городище

23. Як називається частина давньоруського міста, де мешкали ремісники?

Посад

24. Як називається земляний насип над похованням?

курган

25. Як називається верхня частина горщика?

Вінце

26. Як називається тарний посуд стародавніх греків, що використовувався для транспортування рідини?

Амфора

27. Як називається вид польових археологічних робіт з пошуку нових археологічних пам'яток? *Археологічна розвідка.*

Список літератури

1. Авдусін, Д.А. Польова археологія СРСР / Д. А. Авдусін. – 2-е вид. – М., 1980.
2. Археологія та природничо-наукові методи / сост. і ред. Е.Н. Черних, В. І. Зав'ялов. – М., 2005.
3. Білоусько О.А., Супруненко О.Б. Давня історія Полтавщини (XX тисячоліття до н.е. – V століття). – Полтава, Оріяна, 2004. 6.
4. Білоусько О.А. Україна давня: Євразійський цивілізаційний контекст. – К.: Генеза, 2002. – 272 с.
5. Відейко М. Ю. Археологія в інтернеті – К.; 2000. 124 с.
6. Давня історія України (у двох книгах). Колектив авторів. Київ, 1994, 1995. 8.
7. Давня історія України. Толочко П.П., Козак Д.К., Моця О.П. та ін. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
8. Археологія України. Курс лекцій за редакцією Л.Л. Залізняка. – К.: «Либідь», 2005. – 504 с.
9. Мартинов А.И., Шер Я.А. Методы археологических исследований. – М., 1989.
10. Крапівіна В.В. Методика проведення польових археологічних робіт з учнями. – К., Міністерство освіти і науки України, Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, видання 2-ге, 2001.

Опис та паспортизація археологічної знахідки

№ п/п	Назви територій							Сума отриманих балів
		Назва артефакту	Місце знахідки	Розміри артефакту	Матеріал артефакту	Датування артефакту	Стан збереж.	
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								

Суддя:

Послідовність розбиття розкопу за методом „єгипетського трикутника”

№ п/п	Назви територій					Сума балів
		Правильність розбивки розкопу	Наявність прямих кутів	Правильність орієнтації розкопу	Відповідність заданим розмірам	
1.						
2.						
3.						
			Всього отриманих балів:			

Суддя:

Теоретичні запитання

№ п/п	Запитання	Можливі бали	Отримані бали
1.	Як називається укріплене поселення? Відповідь: посад (Не вірно)	2	0
2.			
3.			
4.			
Всього отриманих балів:			

Суддя:

План розкопу

№ п/п	Назви територій							Сума балів
		Наявність позначки масштабу	Наявність позначки напрямку	Відповідність заданому масштабу	Помилки у визначенні відстаней	Наявність легенди	Фіксація знахідок	
1.								
2.								
3.								
Всього отриманих балів								

Суддя:

Контрольно-залікова станція «Історичне краєзнавство»

- географічна прив'язка станції;
- опис та паспортизація пам'яток історії та культури;
- класифікація предметів за видами історичних джерел;
- основи теоретичної підготовки з історії України.

I. Опис та паспортизація пам'яток історії та культури

Детальний і правильний опис предмета гарантує збереження відомостей про нього і значно полегшує його подальше вивчення. Якщо якась важлива інформація про предмет не зібрана і не зафіксована на місці, то потім одержати її буває дуже важко або й взагалі неможливо. А неповні свідчення знижують історичну та наукову значимість знахідки.

Паспорт пам'ятки історії та культури

1. Назва пам'ятки
2. Дата і місце виявлення пам'ятки
3. Кількість
4. Матеріал і техніка виготовлення
5. Призначення
6. Стан збереження (добрий (без пошкоджень), задовільний, незадовільний).
7. Короткий опис та особливості
8. Власник або джерело
9. Історична довідка

Зразок картки

Опис та паспортизація пам'яток історії та культури									
№ п/п	Назва пам'ятки	Дата і місце виявлення пам'ятки	Кількість	Матеріал і техніка виготовлення	Призначення	Стан збереження	Короткий опис, та особливості	Власник або джерело	Історична довідка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

У графі 2 зазначаються: назва предмета, яка починається з предметного слова, наприклад «скриня дерев'яна»;

У графі 3 дається інформація про дату і місце створення (за наявності) або виявлення,

У графі 4 зазначається кількість одиниць зберігання, зареєстрованих під одним обліковим номером (наприклад, кількість предметів у сервізі, меблевому гарнітурі тощо).

У графі 5 зазначаються матеріал, з якого виготовлений (створений) предмет, техніку виготовлення та його розміри.

У графі 6 називаємо його функціональне призначення.

У графі 7 зазначається стан збереженості предмета на момент реєстрації (добрий (без пошкоджень), задовільний, незадовільний).

У графі 8 вказуємо на характерні особливості, достатні для ідентифікації предмета, а також опис візуальних характеристик предмета (наявність клейм, марок, підписів на ньому тощо).

У графі 9 зазначаються:

джерело надходження: музей, галерея, органи доходів і зборів, інші фізичні та юридичні особи;

спосіб надходження: закупівля, дарування, спадщина, обмін, експедиція, передавання тощо;

У графі 10 даємо історичну довідку (до якого періоду історії ми відносимо цей предмет).

2. Класифікація предметів за видами історичних джерел.

Історичне джерело — об'єкт, який існує на час дослідження і містить інформацію про факти минулого, що мають пізнавально-історичне значення. Історичними джерелами вважається все, що було створено людським суспільством і дійшло до нас у вигляді предметів матеріальної культури, пам'ятників писемності, світогляду, моралі, звичаїв, мови. Загально визнаною є класифікація історичних джерел за типами і видами. Перша стосується всіх джерел. Друга – тільки писемних пам'яток. Тип об'єднує джерела, які однаково кодують і зберігають історичну інформацію. За способом передачі подій минулого історичні джерела поділяються на такі типи: **речові** (знаряддя виробництва, предмети побуту, монети, споруди тощо); **етнографічні** (дані про характерні особливості культури, побуту, звичаїв); **лінгвістичні** (гідроніми – назви рік і озер; **топоніми** – назви країв і місцевостей; **етноніми** – назви племен і народів; **ононіми** – прізвища та імена); **усні** (пісні, думи, легенди, перекази, прислів'я, приказки тощо); **писемні** (записи на папірусі, на пергаменті, на бересті, на папері).

Наймолодшими групами джерел є **фонодокументи і фотодокументи**. Вони з'явилися тільки в другій половині XIX ст. з винайденням фонографа і фотоапарата.

Окремо варто згадати ще один вид джерел – **графіті**. Це стародавні видряпані написи на стінах, на речах, на склі, на кераміці. Тобто, написи на всьому, окрім паперу. Вони найдосконаліше відображають життя слов'ян з X – XI ст. і до наших днів.

Найважливішою є класифікація писемних джерел **за видами**.

Під **видом писемних джерел** прийнято об'єднувати сукупність джерел, що характеризуються однаковістю своєї форми (структури). Це впливає з однакової мети, якою керувалися творці джерела при його створенні.

Розділяють наступні види писемних джерел з вітчизняної історії:

1) літописи; 2) законодавчі акти; 3) діловодна документація; 4) приватні акти; 5) статистичні джерела; 6) періодична преса; 7) документи особистого походження: мемуари, спогади, щоденники, листи, автобіографії; 8) літературні пам'ятки; 9) публіцистика і політичні твори; 10) наукові праці з певних історичних періодів.

Нарешті, з-поміж писемних (та й інших джерел) виділяють ще **масові й унікальні. Масовими джерелами** називаються такі, які відображають однотипні, одноструктурні явища, що часто повторювалися свого часу (наприклад, соціальні структури середньовічних міст і сіл, форми оподаткування при капіталізмі, форми сім'ї, міграційні й еміграційні процеси, спосіб сільськогосподарського виробництва, матеріальний рівень життя). Як правило, кількість джерел, що відбиває такі масові явища минулого часу, є масовою. З XV-XVIII ст. такими джерелами стали писцеві книги, люстрації, інвентарі, матеріали ревізій і кампутів (кампути – описи козацьких дворів і маєтностей, що проводилися з 1654 р. до середини XVIII ст.), статистичні джерела. Часто повторювані явища минулого знайшли відображення в масово повторюваних документах ділового характеру, в періодичній пресі, а з доби XIV-XVII ст. – у приватних актах.

До **унікальних** історичних джерел належать пам'ятки, що містять інформацію про важливі історичні явища, події та процеси минулого і відкриті в одній або кількох редакціях (“Повчання” В. Мономаха, “Повість минулих літ”, “Слово о полку Ігоревім”, “Густинський літопис” тощо).

Класифікація предметів за типами історичних джерел (обласний)

Команда _____

№ п/п	Назва історичної пам'ятки	Вказати тип джерела 5 балів	Вказати вид джерела (для писемних) 5 балів	Отримані бали
1.	Миколаївська церква у Диканьці	речовий	-	
2.	«Повість временних літ»	писемні	літопис	
3.	Фотографія	фотодокументи	-	
Всього балів:				

III. Теоретична підготовка (Приклад)

1. У якому році відбулося офіційне хрещення Русі?
2. Як називався перший писаний звіт законів Київської Русі?
3. Що таке фреска?
4. У якому році утворилась Річ Посполита?
5. Назвіть рік утворення Полтавської губернії.
6. Назвіть ім'я легендарного засновника Запорізької Січі.
7. Ким і де була заснована перша друкарня?
8. Вкажіть рік створення Кирило-Мефодіївського братства.
9. Яким універсалом Центральної ради було проголошено незалежність УНР?
10. Вкажіть дату (рік, число, місяць) початку Другої світової війни.

Література

1. Методика історико-краєзнавчої роботи в школі: Посібник для вчителів. Під редакцією Н.С. Борисова. – М., 1982.
2. Антологія краєзнавства Полтавщини: Науково-методичний посібник / За ред. П.І.Матвієнка. – Полтава: ПОШПО, 2002. – 316с.
3. Историческое краеведение. Учебное пособие для студентов ист. фак. пед. ин-тов. / Под ред. канд. ист. наук Г.Н. Матюшина. – М., Просвещение, 1975.
4. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота. – К.: Вища школа, 1995.
5. Інструкція з організації обліку музейних предметів. Затверджено наказом Міністерства культури України 21.07.2016 № 580.

Контрольно-залікова станція «Фольклор і етнографія»

- географічна прив'язка станції;
- опис предмета народного побуту;
- анкетування твору народної творчості (казка, легенда, дума, пісня, обрядове дійство, прислів'я, приказки, побрехеньки тощо);
- розкриття обрядового значення запропонованого предмету;
- основи теоретичної підготовки з етнографії України.

1. Опис предмета народного побуту

Побут – позавиробнича сфера діяльності людей, пов'язана із задоволенням ними своїх власних матеріальних та культурних потреб (житло, одяг, їжа, відпочинок тощо). Побут також охоплює звичаї, обряди, традиції, які відображають особливості життя конкретного класу, нації, народності, етнічної групи. Це означає, що він включає в себе зазвичай - задоволення людських потреб, починаючи з найпростіших матеріальних і закінчуючи духовними (у тому числі культури і мистецтва).

Предметами народного побуту можуть бути: сорочка, рубель, прялка, коромисло, рушник, макітра, ікони, прикраси та інше.

Опис предметів зазвичай проводиться за такою схемою:

- назва предмета;
- матеріал, з якого виготовлено предмет;
- його практичне застосування у повсякденні;
- обрядове використання;
- символічне значення орнаменту.

2. Анкетування твору народної творчості (казка, легенда, дума, пісня, обрядове дійство, прислів'я, приказки, побрехеньки тощо).

Наприклад:

Ой полем килійським,
То шляхом битим ординським,
Ой там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота.
Правда, на козакові шати дорогії —
Три семирязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,
А третя й на хлів незгожа.
А ще, правда, на козакові
Постоли в'язові,
А онучі китайчані —
Щирі жіноцькі рядняні;
Волоки шовкові —
Удвоє жіноцькі щирі валові.

Це дума про козака Голоту. Дума – ліро-епічний, віршовий твір, особливий різновид фольклорних епічних пісень, в яких оспівується героїчне історичне минуле українського народу, переважно часів визвольної боротьби, очолюваної козацтвом, або його побут і моральні переконання. Генетично думи сходять до похоронних голосінь, історичних пісень та балад, від яких у процесі суспільного розвитку виокремлюються в самостійний жанр.

Або:

Засвіт встали козаченьки
В похід з полуночі,
Заплакала Марусенька
Свої ясні очі.
Не плач, не плач, Марусенько,
Не плач, не журися
Та за свого миленького
Богу помолися.
Стоїть місяць над горою.
Та сонця немає,
Мати сина в доріженьку

Слізно проводжає.
— Прощай, милий мій синочку,
Та не забувайся,
Чрез чотири неділеньки
Додому вертайся!

Жанр: літературна козацька пісня. Авторство пісні "Засвіт встали козаченьки" приписують легендарній піснярці з Полтави Марусі Чурай. Донька козацького полковника тяжко переживаючи загибель батька почала складати пісні, в яких виявився незвичайний поетичний дар. З її піснями козаки ходили в похід, набиралися сили духу й відваги. У пісні "Засвіт встали козаченьки" говориться про те, що козак, вірний своєму обов'язку, вирушає в дорогу захищати рідну землю. Він змушений покинути матір, кохану дівчину. І просить свою неньку, коли з ним щось трапиться, прийняти його дівчину Марусю як за свою дитину. Пісня побудована у формі діалогу. Є традиційні для народної пісні звертання, зменшувально-пестливі слова, постійні епітети.

3. Розкриття обрядового значення запропонованого предмета.

Наприклад: Кетяг калини.

Калина постає в українському фольклорі одним із найулюбленіших поетичних образів, її завжди супроводжує епітет червона, що символізує жіночу красу, дівочу цноту. Поряд із барвінком Калина широко використовувалася у народній обрядовості, зокрема весільній: китицями Калини прикрашали весільний коровай, калиновим цвітом чи ягодами оздоблювали гільце. Водночас схилена над водою Калина нагадує про смуток і журбу:

Червоная калинонька
На яр-воду схилилася...
Там дівчина журилася.

Калинові ягоди, кора, цвіт — випробувані ліки в народній медицині. Ягоди використовували для начинки пиріжків, приготування варення, чаю і т.д.

4. Перевірка основ теоретичної підготовки з етнографії України.

Наприклад:

- на свято Андрія дівчата випікали обрядовий хліб, що використовувався під час проведення гулянь та ігор. Назвіть його. (*Калита*);
- назвіть основну страву, яку готували на Свят-вечір (*кутя*);
- що таке «очіпок»? (*старовинний головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, часто з поздовжнім розрізом ззаду, який зашнуровують, стягуючи сховане під ним волосся*);
- як називається обрядове дерево українського весілля, що прикрашається квітами, ягодами, колосками тощо і стоїть на столі протягом усього весілля? (*гільце*);

- що таке обжинки ? (це обряд. У день, коли дожинали останнє колосся, на поле йшли тільки жінці. А господарі залишалися вдома і готували частування до їх приходу. Двом найкращим жінцям надавали право зібрати останній сніп — вінець. Решта ходила по полю і збирала колоски. З цих колосків плели один спільний вінок, який квітчали маками і волошками. Після цього вибирали найгарнішу дівчину, яка одягала його на голову. Найкращому ж хлопцю давали нести останній сніп. Добрий господар зберігав цей сніп до Спаса, а на Спаса ніс до церкви святити).

- чим відрізняється етнографія від етнології? (В Україні терміни «етнологія» і «етнографія» спочатку вживалися як синоніми. Тільки на межі XIX -XX ст. визначилася певна понятійна відмінність між ними. Назва «етнографія» охоплювала здебільшого фіксації та описи матеріалів із побуту й різних галузей народної культури, в т. ч. й фольклор; поняттям «етнологія» позначалися праці про народ і його культуру дослідницького теоретичного характеру).

Література

1. Артюх Л. Народне харчування, їжа, кухонне начиння // Українці: Історико-етнограф. монографія: У 2 кн. — Опішне, 1999. — Кн. 2.
2. Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців. — К., 2000.
3. Борисенко Валентина. Нариси з історії української етнології 1920 —1930 років. — К., 2002.
4. Вовк Хв. Шлюбний ритуал та обряди України // Хв. Вовк. Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995.
5. Гавриш П.Я., Гавриш Р.Л., Копил В.В. Полтавський народний календар. — Полтава, 2002.
6. Горленко В.Ф. Етнографічне районування // Географічна енциклопедія України. — К., 1989. — Т. 1.
7. Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії. — К., 19
8. Грушевський Михайло. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. — К., 1991. —Т. I. До початку XI віка.
9. Данилюк А.Б. Українська хата. — К., 1991.
10. Залізняк Л. Від склавів до української нації. — К., 1997.
11. Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка // Мистецтвознавство. — Львів, 1999.
12. Історія української культури: В 5 т. — К., 2001. — Т. 2. Українська культура XIII — першої половини XVII століття.
13. Кара-Васильєва Т. Полтавська народна вишивка. — К.: Наукова думка — 1983.
14. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. — К., 1994. — Кн. 1-2.
15. Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу. — К., 1966.
16. Лозко Г.С. Українське народознавство. — К., 1995.

17. Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. — К., 1996. — 196 с.

18. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. — К., 1993.

19. Скуратівський В.Т. Дідух: свята українського народу. — К., 1996.

20. Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори українців. — К., 1993.

Зразки карток

Анкетування твору народної творчості

Визначення жанру твору	Назва (и) обряду (події) зображеного у творі	Характеристика обряду (події),	Характеристика символічного змісту	Отримані бали
				Всього балів:

Розкриття обрядового значення запропонованого предмету.

№	Завдання	Відповідь	Отримані бали
1	Назва предмету		
2	В яких обрядах і як саме використовується		
3	Символічне значення (якщо воно є)		
4	Приклади легенд, повір'їв		
			Всього балів:

Опис предмету народного побуту

№	Назва предмету	Матеріал	Практичне застосування	Обрядове використання	Символічне значення орнаменту	Отримані бали
1						
2						
						Всього балів:

Контрольно-залікова станція „Геологія”

- географічна прив'язка станції;
- опис відслонення.
- визначення та опис зразків гірських порід та мінералів.
- шліхове випробування.
- перевірка теоретичної підготовки з геології.

1. Методика вивчення відслонень.

План опису відслонення

При вивченні геологічної будови території особливу увагу звертають на дослідження відслонень. Геологічні відслонення досліджують за таким планом.

1. Установлення достовірності корінного відслонення.

2. Визначення адреси відслонення (точне його місцезнаходження та номер). Адресу й номер записують у польовий щоденник, а на карті роблять позначку пунсоном з номером всередині.

3. Розчищення відслонення лопатою.

4. Вимірювання за допомогою рулетки або вимірювального шнура загальної висоти відслонення, якщо воно вертикальне (якщо похиле, то висоту визначають за допомогою ватерпаса).

5. Вимірювання довжини відслонення по горизонтальній лінії, якщо воно відкрите (якщо закрите, то потрібно провести кілька розширень у напрямку його довжини).

6. Розгляд, вивчення й опис кожного шару окремо, починаючи з верхнього. Опис кожного шару повинен містити такі відомості:

- літерне або цифрове позначення;

- порода, з якої складається шар; якщо порода відома або її легко визначити, то наводять її назву (пісок, глина, суглинок тощо); якщо ж вона невідома і не вдалося її визначити в польових умовах, то потрібно дуже детально характеризувати її ознаки (суцільна чи крихка, колір, шаруватість, тріщинуватість, а якщо зерниста, то слід вказати величину зерен);

- наявність у породі мінеральних включень, окам'янілостей;

- реакція породи на дію соляної кислоти (закипає чи ні) і т. п.

Закінчуючи вивчення кожного шару, учні вимірюють і записують його потужність. Якщо потужність шару не скрізь однакова, то потрібно вказати, в яких межах вона змінюється.

Коли гірські породи окремих шарів становлять інтерес як корисні копалини, слід указати їх постелі і покрівлі, глибину залягання від земної поверхні або потужність розкривного шару, що дуже важливо знати для вирішення питання про кар'єрну розробку родовища цього виду корисних копалин.

Відслонення наносять на географічну і геологічну карти позначкою з порядковим номером. Всі обстежені відслонення позначають у порядку зростання номерів (1, 2, 3, 4 і т. д.).

В альбомі чи записнику схематично замальовують відслонення з позначенням нахилу шарів і відносної потужності (товщини) їх. Кожну породу або шар позначають умовними позначками, найкраще — загальноприйнятими в геологічному картуванні. Для зручності кожний помітний у відслоненні шар потрібно позначити на малюнку літерою.

Якщо при обстеженні відслонення знайдені окам'янілості і відбитки тварин та рослин, то їх обережно збирають і акуратно загортають у папір, а крихкі навіть упаковують у вату.

Опис породи

При описі порід, що складають шари, варто дотримуватись визначеної схеми, що може мати наступний вид:

1. Назва породи (*пісковик, глина*), якщо породу визначити неможливо, то їй дають польову назву. Походження породи визначається по текстурно-структурним ознакам і формам.

2. Колір породи.

3. Міцність породи. *Міцні породи* дуже важко розбиваються молотком. *Середня міцність* — розбиваються молотком легко. *Крихкі породи* — розламуються рукою.

4. Структура і текстура. Треба уважно вивчити верстуватість. Її необхідно замалювати.

5. Описати характер контактів даної породи з тими, що залягають нижче. Якщо породи залягають пластами, контакт між ними може бути поступовим, або різким. Поступовий перехід одного пласту в другий вказує на поступове і безперервне накопичування даних порід, або на згідне залягання порід.

Якщо контакт різкий, чіткий, це вказує на швидку зміну умов накопичування відкладів. При описі контактів необхідно відмітити хвилястість межі між верствами, можливі кишені, заглиблення однієї породи у другу.

Іноді по підшві пласту залягають уламки (галька, гравій) розташованих нижче порід. Наявність таких уламків, різноманітність кишень, нерівностей на контакті вказує на перерву в осадконакопичуванні, або на стратиграфічну незгідність в заляганні пластів.

6. Відмітити залягання пластів (горизонтальне, моноклінальне, складчастості, з розривами пластів).

7. Відмітити рештки організмів — скам'янілостей.

8. Відмітити однорідність в складі порід: чи змінюється колір порід на різних ділянках тіла, які є включення (лінзи, проверстки, конкреції, прожилки).

2. Визначення та опис гірських порід та мінералів.

Проводиться за таким планом:

1. Назва породи чи мінералу – (наприклад: пісковик).
2. Визначити породу чи мінерал – (наприклад: порода).
3. Генезис (походження) – наприклад: осадова).
4. Практичне застосування – (наприклад: будівництво...)

3. Шліхове випробування.

Шліх – це концентрат важких мінералів, отриманий промиванням пухких або подрібнених гірських порід. Розрізняють сірий шліх, у якому збережено частину легких мінералів, та чорний шліх, що складається лише з важких мінералів.

Для шліхового випробування потрібний шліхувальний лоток чи ківш, але можна використовувати і миску. Суддя насипає у лоток (миску) породу і в присутності учасника закладає у неї умовні мінерали (дробинки, шматочки дроту тощо). Учасник має якісно відмити шліх, зберігши закладені умовні мінерали. Для цього він занурює лоток (миску) у водойму (струмок, ставок тощо), заповнивши ємність водою. Підтримуючи лоток на плаву або встановивши його на березі, учасник перемішує породу з водою і, коливаючи ємність, зливає суміш. Унаслідок неодноразового повторення цієї операції легкі мінерали поступово змиваються, а важкі осідають на дні. Лоток періодично струшують, щоб важкі мінерали опинилися внизу.

При оцінюванні виконаного завдання суддя враховує кількість збережених одиниць умовних важких мінералів та якість відмитого шліха, відповідно до того, сірий чи чорний шліх має залишитися за умовами завдання.

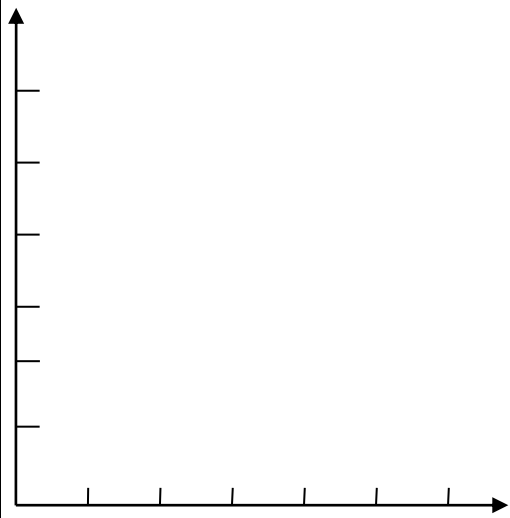
Література

1. Джурик К., Бессчастнова О. Геологічні екскурсії // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2011. – № 19. – С. 5–18.
2. Каденская М.И. Руководство к практическим занятиям по минералогии и петрографии. – М.: Просвещение, 1976. – 240 с.
3. Методические рекомендации по организации и проведению занятий и соревнований юных геологов. – Житомир, 1989. – 78 с.
4. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геологія: Підручник. – К.: Либідь, 2003. – 480 с.
5. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геологія. Практикум: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 248 с.
6. Швець М. Краєзнавство й туризм у системі навчально-виховної роботи // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 28. – С. 3–15.

РОБОЧА КАРТКА

Команда _____

Завдання 1: *Опис відслонення*

	Оцінка	Бали
<p>I. Прив'язка: _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>Орієнтація відслонення _____</p>		
<p>II. Характер відслонення:</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>		
<p>III. План відслонення (масштаб) _____</p> <div style="display: flex; align-items: flex-start; margin-top: 20px;"> <div style="flex: 1;"> </div> <div style="flex: 2; padding-left: 20px;"> <p>IV. Опис відслонення:</p> <div style="margin-bottom: 10px;"> <input style="width: 50px; height: 15px; border: 1px solid black;" type="text"/> _____</div> <div style="margin-bottom: 10px;"> <input style="width: 50px; height: 15px; border: 1px solid black;" type="text"/> _____</div> <div style="margin-bottom: 10px;"> <input style="width: 50px; height: 15px; border: 1px solid black;" type="text"/> _____</div> <div style="margin-bottom: 10px;"> <input style="width: 50px; height: 15px; border: 1px solid black;" type="text"/> _____</div> </div> </div>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>Всього 20 б</p>		

Кількість балів: _____

Підпис капітана: _____

Ст. суддя: _____

РОБОЧА КАРТКА

Команда _____

Визначення та опис гірських порід та мінералів

№	Назва	10	Порода чи мінерал	5	Генезис (походження)	2,5	Практичне застосування	2,5	Отримані бали
1									
2									
3									
4									
5									
Всього балів									

Кількість балів: _____

Підпис капітана: _____

Ст. суддя: _____

Перевірка теоретичної підготовки з геології.

Варіант А (вписати відповідь)

№	ЗАПИТАННЯ	Оцінка	Бали
1	Як називаються процеси утворення мінералів і гірських порід, що відбуваються на поверхні Землі головним чином під дією сонячної енергії?	2	
2	Перелічіть найбільші зледеніння, що досягали території.	2	
3	Мінерали, що перебувають в незначній кількості в гірських породах.	2	
4	Властивість кристалів розколюватися в певних напрямках, що обумовлено будовою їх кристалічної решітки.	2	
5	Сукупність ознак будови гірської породи, що визначається формою, розміром і взаємним розташуванням окремих компонентів породи.	2	

6	Наука, що вивчає рухи земної кори і створені ними структури.	2	
7	Дайте визначення поняття "мінерал".	2	
8	Як називають найбільші сейсмічні пояси Землі?	2	
9	Давня стійка вирівняна ділянка земної кори.	2	
10	Назвіть вчених, які обґрунтували теорії про походження Землі.	2	
Всього		20	

Варіант Б (підкреслити вірний варіант відповіді)

1	Який з цих мінералів має досконалу спайність?	а	кварц	
		б	ортоклаз	
		в	мусковіт	
2	Який з цих мінералів має найбільшу твердість?	а	топаз	
		б	гіпс	
		в	флюорит	
3	Який з цих мінералів має алмазний блиск?	а	галеніт	
		б	пірит	
		в	сфалерит	
4	Який з цих мінералів має найбільшу густину?	а	барит	
		б	целестин	
		в	ангідрит	
5	Який з цих мінералів належить до силікатів?	а	олівін	
		б	доломіт	
		в	марказит	
6	Який з цих мінералів належить до сульфідів?	а	авгіт	
		б	кіновар	
		в	магнетит	
7	Який з цих мінералів скипає з кислотою?	а	кальцит	
		б	апатит	
		в	тальк	

8	Яка з цих порід є магматичною?	а	кварцит	
		б	діорит	
		в	пісковик	
9	Яка з цих порід є осадовою?	а	граніт	
		б	гравеліт	
		в	мармур	
10	Яка з цих порід є метаморфічною?	а	базальт	
		б	вапняк	
		в	гнейс	
11	Вивітрювання це	а	руйнування гірських порід вітром	
		б	перетворення гірських порід під впливом ендогенних чинників	
		в	руйнування гірських порід під впливом екзогенних чинників	
12	Найвища температура кристалізації	а	основної магми	
		б	середньої магми	
		в	кислої магми	
13	Уламки гірських порід, які скотилися з вершини горба до підніжжя називаються	а	колювій	
		б	делювій	
		в	алювій	
14	Джерелом енергії ендогенних процесів є	а	геологічна діяльність людини	
		б	сонячне тепло	
		в	внутрішнє тепло землі	
15	Карсту найбільше піддаються	а	солі, сульфати, карбонати	
		б	граніти і базальти	
		в	пісковики, алевроліти, аргіліти	
16	Дрібнозернистий матеріал, продукт площинного стоку називається	а	алювій	
		б	пролювій	
		в	делювій	

17	Виділяють наступні типи річкової ерозії	а	донна і бокова	
		б	літня і зимова	
		в	помірна і катастрофічна	

18	Горби з крутими схилами і виположеними вершинами, які утворилися внаслідок роботи льодовиків називаються	а	ками	
		б	зандри	
		в	троги	

19	Руйнівна діяльність моря називається	а	абразія	
		б	дефляція	
		в	коразія	

Контрольно-залікова станція «Географічне краєзнавство»

- географічна прив'язка досліджуваного об'єкту;
- опис ділянки лісу;
- визначення площі поперечного перерізу малої річки, швидкості її течії та витрати води;
- опис ґрунтового розрізу;
- основи теоретичної підготовки з географії України.

1. Опис ділянки лісу

Головним підсумком виконання цього завдання на зльотах прийнято вважати формулу деревостану. Команді насамперед необхідно підрахувати кількість дерев різних порід на окресленій ділянці. При цьому оптимальним є рух по периметру ділянки, щоб не шкодити рослинам витоптуванням. Приймавши загальну кількість дерев за 10 балів, частку дерев різних порід також виражають у балах. Таким чином, формула ділянки лісу, де зростають 10 осик, 6 верб та 4 берези, матиме вигляд 5 О 3 В 2 Б.

Може трапитися, що на ділянці зі значною кількістю дерев росте одне дерево певної породи, яке неможливо відобразити у формулі в цілих балах. Тоді фіксується його одинична наявність: 5д 3л 2к Од г – формула ділянки, на якій зростають 12 дубів, 9 лип, 5 кленів і одна груша.

Також до завдання входять визначення ярусності лісу та видовий опис ярусів, характеристика багатства чагарникового та трав'яного ярусів. Для ярусу дерев визначають ступінь зімкнутості крон. Повну зімкнутість (якби між листям зовсім не було просвітів) приймають за 1; реальна зімкнутість виражається у десятих частках від 1.

2. Визначення площі поперечного перерізу малої річки, швидкості її течії та витрат води

На зльотах це завдання виконується за дещо спрощеною методикою. На протилежних берегах річки встановлюють віхи, між ними перпендикулярно річищу натягують мірну стрічку чи мотузку з розміткою через 0,5 – 1 м (залежно від ширини річки; якщо річка неширока, можливе використання рулетки). На місцях розмітки мотузки градуйованою рейкою або лотом послідовно вимірюють глибину, дані заносять у таблицю. За даними вимірів ширини та глибин будують профіль поперечного перерізу річки. Площа поперечного перерізу річки (S) являє собою суму площ фігур (трикутників, трапецій, прямокутників) між сусідніми промірними вертикалями глибин. Вона виражається у квадратних метрах.

Для визначення швидкості течії (v) потрібно на цій же прямолінійній ділянці русла за допомогою віх і мотузки навести ще принаймні один поперечний створ через річку. Відстань між створами повинна бути фіксованою, наприклад, 10 м. Той зі створів, який знаходиться вище за течією, є стартовим, інший, відповідно, фінішним. Від стартового створу запускають поплавок (скажімо, попередньо замочений дерев'яний кругляк діаметром 10 см і висотою 5 см). Для більшої точності вимірювань поплавок закидають вище створу, щоб він устиг набрати швидкості течії; цю процедуру повторять кілька разів для усереднення даних. Знаючи відстань між стартовим та фінішним створами і час, за який її долає поплавок, визначають швидкість течії у метрах за секунду.

Витрата води (Q) – це об'єм води, що проходить через поперечний переріз русла за одиницю часу. Її виражають у кубічних метрах за секунду. Для визначення витрати води потрібно площу поперечного перерізу річища помножити на швидкість течії.

3. Опис ґрунтового розрізу

Для детального вивчення ґрунту закладають яму шириною близько 1 м та глибиною, як правило, від 1,5 м. Робоча стінка має бути прямовисною та добре освітлюватися, з протилежного боку для зручності доцільно зробити східці.

На основі попереднього вивчення забарвлення, структури, механічного складу ґрунту виділяють генетичні горизонти і вимірюють рулеткою їхню глибину. На бланкові кожен генетичний горизонт описують за типовим планом:

- колір (відтінки основного кольору, інтенсивність, насиченість);
- вологість (сухий ґрунт пилить, свіжий – холоднуватий на дотик, рука не вимазується, вологий – у руці відчувається волога, на руку налипають окремі структурні частинки, сирий – при легкому стисненні перетворюється на тістоподібну масу, мокрий – при легкому стискуванні рукою виділяється вода, іноді вода просочується зі стінок розрізу);

- механічний склад (піщаний – із ґрунту навіть у вологому стані не вдається отримати кульку, супіщаний – ґрунт у вологому стані утворює крихку кульку, суглинистий – із ґрунту у вологому стані можна зробити шнур, який під час згинання розтріскується, глинистий – у вологому стані можна зробити шнур, який під час згинання не розтріскується);

- структура ґрунту (визначається за характером природного подрібнення. Виділяють три типи структури: кубоподібна, призмоподібна, плитоподібна. У природі структура ґрунтів, як правило, змішана. Піщані ґрунти структури зазвичай не мають);

- щільність (розсипчастий ґрунт складається із пилу або піску, у пухкий ґрунт лопата входить вільно, в ущільнений – із певним зусиллям, у щільний – через силу, у дуже щільний ґрунт лопата не входить);

- новоутворення (виділення і скупчення різних речовин, які виникли в процесі ґрунтоутворення: біологічні – найчастіше плями та язички гумусу, черворіїни, заповнені грудочками ґрунту і просякнуті органічною речовиною, кротовини, заповнені ґрунтом із інших горизонтів; органо-мінеральні – кірочки та затіки залізисто-гумусових сполук тощо);

- включення – сторонні тіла, не пов'язані з утворенням горизонту (корені рослин, кістки тварин, уламки гірських порід, не пов'язані з материнською породою, уламки цегли тощо).

Після опису горизонту визначають його генетичну назву і занотовують у бланк відповідний загальноприйнятий індекс. Наприклад:

A₀ – лісова або лучна підстилка;

A_д – дернистий, наполовину складається з коренів;

A – гумусово-акумулятивний;

A₁ – гумусово-елювіальний;

A₁A₂ – гумусовий з ознаками опідзолення (вимивання);

A₂ – елювіальний (вимивання), освітлений, із плитчастою структурою;

B – ілювіальний (вимивання), перехідний до материнської породи, збагачений глинистими частинками та окислами.

Для повноти визначення ґрунту доцільно зазначити також материнську породу, її генезис та літологічний склад.

У підсумку за сукупністю ознак формулюють назву ґрунту. Повна назва ґрунту (тип, підтип, рід, вид, різновид, розряд) дається згідно з національною класифікацією за «Полевым определителем почв» (див. список літератури). Назву ґрунту дають за сукупністю ознак: визначають його генетичну належність, ступінь виявлення основного ґрунтоутворюючого процесу, механічний склад (по механічному складу верхнього горизонту), ступінь змитості, щепенюватості, оглеєності і т. ін. Наприклад: «Чорнозем опідзолений важкосуглинистий незмитий», «Ясно-сірий лісовий середньосуглинистий незмитий на лесоподібних суглинках».

4. Основи теоретичної підготовки (прикладні завдання)

Білет № 1

1. Оберіть ряд, у якому названі області, кожна з яких має спільні межі з двома іншими:
 - а) Київська, Черкаська, Кіровоградська
 - б) Київська, Чернігівська, Черкаська
 - в) Черкаська, Полтавська, Київська
 - г) Кіровоградська, Вінницька, Чернігівська
2. До якого типу рельєфу за генезисом належать яри, балки, річкові долини?
 - а) до ерозійно-аккумулятивного
 - б) до денудаційного
 - в) до гравітаційного
 - г) до еолового
3. Який прилад використовується для вимірювання атмосферного тиску?
 - а) анероїд
 - б) психрометр
 - в) анемометр
 - г) батометр

Білет № 2

1. Оберіть ряд, у якому названі лише ліві притоки Дніпра:
 - а) Самара, Сула, Десна
 - б) Тетерів, Ворскла, Сейм
 - в) Псел, Інгулець, Прип'ять
2. Як називається найвища точка рівнинної частини України:
 - а) Берда
 - б) Могила-Мечетна
 - в) Камула
3. Яка частка території України припадає на низовини:
 - а) 25 %
 - б) 45 %
 - в) 70 %

Білет № 3

1. До чого Полтава знаходиться ближче – до екватора чи до Північного полюса?
2. У якому районі знаходиться географічний центр Полтавської області?
3. Який кліматичний сезон триває у Полтаві довше – весна чи літо?

Опис ділянки лісу					
К-сть дерев на ділянці	К-сть дерев по породах	Формула дерево-стану	Опис ярусів лісу	Багатство чагарникового та трав'янистого ярусів	Ступінь зімкнутості крон
				одиччине рідке багате	

Генетичні горизонти, глибина залягання	Морфологічні ознаки						Новоутворення		Включення										
	Вологість	Механічний склад	Структура	Щільність			Колір												
				мокрый	сирий	вологий				свіжий	сухий	щільний	ущільнений	пухкий	розсипчастий				

Назва гру ґрунту _____

Визначення площі поперечного перерізу малої річки, швидкості її течії та витрати води

Параметр (заповнює команда)	Штрафні бали	Одержані бали	Сума одержаних балів
S =			
v =			
Q =			

Література

1. Булава Л.М., Стецюк Н.О. Методичні рекомендації до проведення польової практики з географії ґрунтів. – Полтава, 2003. – 28 с.
2. Герасименко Н.П., Манукало В.О. Методика польових фізико-географічних досліджень. – К., 1993. – 42 с.
3. Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: теорія і практика. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 168 с.
4. Захарченко Е.А. Вивчення та опис ґрунтового розрізу // Основи спостережень за станом довкілля / За ред. С.М. Панченка, Л.В Тихенко. – Суми: Університетська книга, 2013. – С. 118-138.
5. Измерение дебита ручьёв и речек поплавковым способом // Методические рекомендации по организации и проведению занятий и соревнований юных геологов. – Житомир, 1989. – С. 45-46.
6. Клименко М.О., Лико Д.В. Навчальні польові практики. – К.: Кондор, 2004. – 204 с.
7. Манукало В.А. Полевая гидрология. – К., 1991. – 78 с.
8. Мацевич Е.А. План-конспект занятия по теме «Гидрологические и гидрогеологические наблюдения в походе». – Луганск, 1992. – 13 с.
9. Полевой определитель почв / Под ред. Н.И. Полупана, Б.С. Носко, В.П. Кузьмичёва. – К.: Урожай, 1981. – 320 с.
10. Стадник О.Г. Літня практика з географії. – Х.: Видав. гр. «Основа», 2004. – 112 с.
11. Швець М., Швець Н. Краєзнавство й туризм у системі навчально-виховної роботи // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 28. – С. 3-15.

Контрольно-залікова станція „Екологія”

- географічна прив'язка досліджуваного об'єкту;
- відбір проб води з поверхневого шару водойми;
- аналіз та опис заданого зразку води;
- опис життєвого стану дерева;
- застосування лікарських рослин у медицині;
- визначення видових назв запропонованих рослин за допомогою шкільного визначника рослин;
- перевірка основ теоретичної підготовки з екології

1. Відбір проб води з поверхневого шару водойми

Відбір проб може бути одноразовий (нерегулярний) чи серійний (регулярний).

В умовах змагань можна запропонувати тільки прості проби (одноразовий відбір об'єму води необхідного для аналізу).

Проби води відбирають у поліетиленову чи скляну ємкість у кількості, необхідній для проведення аналізів (необхідний об'єм 0,5 – 1 л).

Якщо для досліджень не потрібен поверхневий чи придонний шар, то пробу відбирають на глибині 0,5 м у віддаленні від берега 1,5 - 3 м. У дрібних невеликих водоймах проба відбирається на середині глибини, по можливості не піднімаючи каламуті із дна.

При відборі проби води необхідно проводити фіксацію метеорологічних умов. У першу чергу це температура (вимірюється в тіні на висоті 1 м від поверхні землі термометром), атмосферні опади (хмарність), напрямок і сила вітру, вологість повітря.

Температуру води вимірюють там, де беруть проби води. Термометр необхідно протримати в даній точці не менш 5 хвилин, щоб температура повітря не впливала на результат.

Перед зануренням термометр у воду необхідно зробити більш «ледачим», обмотати спиртову чи ртутну кульку тканиною чи шаром пластиліну.

Перед відбором проби посуд миють 2-3 рази досліджуваною водою (для видалення можливого пилу і бруду, що могли потрапити в склянку). Посуд заповнюється з повітряним прошарком 1-3 см і відразу закривається кришкою. До проби води прикріплюють етикетку вказавши дату, час і місце відбору, прізвище того, хто відбирав пробу.

2. Аналіз води та опис заданого зразка води

Аналіз води слід робити зразу ж після відбору проби, тому що при стоянні води змінюється вміст ряду компонентів.

Враховуючи швидкість зміни фізичних властивостей і хімічного складу води, здійснюють такий порядок визначень: *мутність, колір, запах, рН, смак.*

Мутну воду перед аналізом фільтрують: не фільтрують воду тільки при визначенні мутності, рН та деяких інших показників.

Ми проводимо аналіз заданого зразка води.

Визначення фізичних властивостей

Мутність Для визначення ступеня мутності, звичайну пробірку наповнюють досліджуваною водою майже до верху, виставляють її на чорний папір і дивлячись зверху, відмічають результати спостережень.

Відрізняють такі ступені мутності:

прозора, слабо мутна, мутна, дуже мутна.

Колір води у водоймах може бути різним, що найчастіше обумовлено різними речовинами, розчиненими в ній. Коричневий колір – наявність заліза, темно-жовтий – органіки, колір води впливає на її прозорість. Для визначення кольору воду треба відфільтрувати. Потім пробірку наповнюють водою до самого верху і визначають колір води на білому фоні він може бути таким: немає забарвлення, слабо жовтуватий, жовтуватий, жовтий, інтенсивно жовтий.

Запах при визначенні запаху необхідно пробірку заповнити досліджуваною водою на $\frac{3}{4}$ обсягу, закрити пробкою (можна поліетиленовою). Кілька разів збовтати, відкрити і відразу нюхати.

Запахи бувають природного походження: землистий, болотний і т.д. та штучного походження: хлорний, бензиновий і т.д.

Інтенсивність запаху можна визначати по шкалі:

0 – немає запаху	3 – помітний
1 – дуже слабкий	4 – чіткий (виражений)
2 – слабкий	5 – дуже сильний.

рН (кислотність, водневий показник) води. рН більшості природних вод коливається в межах 6,5-9,0.

рН води відкритих водойм поза межами 6,5-8,5 вказує на забрудненість стічними водами.

Визначення рН проводять безпосередньо біля водних джерел відразу після відбору проби. У похідних умовах визначення зручно проводити за допомогою індикаторного паперу (наприклад, папір універсальний індикаторний), який представляє собою готові для застосування смужки, часто у вигляді книжки. Для визначення рН смужку індикаторного паперу занурюють у рідину, виймають і в той же часом порівнюють одержане забарвлення зі шкалою, що додається, як правило, до упаковки. Порівняння забарвлення слід проводити у затінку або при розсіяному сонячному світлі, бажано на білому фоні.

Смак води визначають при умові відсутності підозри на її забрудненість! Визначення проводять при температурі 20-25⁰С і 50-60⁰С. При визначенні смаку воду набирають у рот невеликими порціями і не ковтають. Відмічають не тільки смак води (солоний, гіркий, кислий і ін.), але й присмаки (залізистий, в'язучий і ін.).

Дані заносяться в таблицю:

Дата відбору води _____

Глибина відбору води _____

Водний об'єкт _____

Кількість відібраної води _____

Метеоролог. умови
під час взяття проби _____

Температура води (грд.С)	Колір води	Смак	Прозорість	Мутність	Запах	Водневий показник рН

Висновки: _____

3. Опис життєвого стану дерева.

- 1.1. Вказати біологічну назву дерева.
- 1.2. Вимоги до світла, ґрунту, чистоти повітря.
- 1.3. Життєвий стан: задовільний чи незадовільний.
- 1.4. Стан гілок крони.
- 1.5. Стан листків, їх розміщення: густо, рідко, дуже рідко.
- 1.6. Чи помітний вплив інших дерев, чи не ушкоджене шкідниками.

4. Застосування лікарських рослин у медицині.

Пропонується до 5-ти рослин. Необхідно дати наукову назву; визначити частини цих рослин, які використовуються в медицині та зазначити від якої хвороби використовується. Дані заносяться в таблицю:

Наукова назва рослин	Частини рослин, які використовуються в медицині							Від якої хвороби використовуються				При-мітки
	уся рослина	„трава”	листя	квіти	коріння, кореневище	кора	плоди, насіння	шлунково-кишкові	Хвороби дихальн.	кровозупиняючі	зміцнюючі	

5. Визначення видових назв запропонованих рослин за допомогою шкільного визначника.

Пропонується визначити видову назву однієї або кількох рослин, записавши ознаки будови рослин.

Перевіряється ключ визначення і назва.

6. Перевірка основ теоретичної підготовки з екології

Пропонується 10 запитань, наприклад:

1. Екологія вивчає –

а) тварин

б) все навколишнє середовище

в) рослини

2. Найстаріший заповідник України

а) Асканія Нова

б) Карпатський

в) Медобори

3. Хто такі редуценти?

а) організми, що розкладають органічні сполуки до неорганічних

б) організми, що з неорганічних сполук виробляють органіку

в) організми, які для побудови свого тіла використовують органічні сполуки накопиченні іншими організмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білявський Г.О. Основи екологічних знань / Білявський Г.О. Фурдуй Р.С. – Київ: “Либідь”, 1997. – 286с.
2. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Практикум із загальної екології. – К.: “Либідь”, 1997. – 157с.
3. Добрецова Н.В. Экологическое воспитание в школьном лагере. – Москва: «Агропромиздат», 1988. – 234 с.
4. Кучерявий В.П. Екологія /В.П.Кучерявий – Львів „Світ”, 2001. – 481 с.
5. Лук’янов Л.Б. Основи екології / Л.Б.Лук’янов – К.: “Вища школа”, 2000. – 327с.
6. Пономарева И.Н. Экология растений с основами биоценологии. – Москва: «Просвещение», 1978. – 203 с.
7. Пустовіт Н.О., Плечова З.Н. Екологічні задачі ігри та вікторини. – Київ: “Наукова думка”, 1995. – 69 с.
8. Чернова Н.С. Экология / Н.С. Чернова, Былова А.М. – Москва: Просвещение, 1988. – 271с.
9. Злобін Ю.А. /Основи екології/ Ю.А.Злобін- К.:Лібра 1998 - 248 с.
10. Маврищев В.В. Основи екології: Учеб.пособие /В.В.Маврищев- Мн: В. шк., 2003 – 416 с.

РОБОЧА КАРТКА Станція „Екологія”

Назва команди _____

1. Відберіть пробу води з поверхневого шару.

Дата відбору води _____

Глибина відбору води _____

Водний об'єкт _____

Кількість відібраної води _____

Метеоролог. умови

під час взяття проби _____

2. Зробіть аналіз заданого зразку води. Дані занесіть в таблицю:

Температура води (град.С)	Мутність	Колір води	Запах	Смак	Водневий показник рН

Висновки: _____

3. Описати життєвий стан дерева.

Біологічна назва дерева	Вимоги до світла, ґрунту, чистоти повітря	Життєвий стан: задовільний, незадовільний	Стан гілок крони	Стан листків, їх розміщення	Чи помітний вплив інших дерев

4. Застосування лікарських рослин у медицині.

Наукова назва рослин	Частина рослин, які використовуються в медицині							Від якої хвороби використовуються					Примітки
	уся рослина	„трава”	листя	квіти	коріння,	кора	пліди, насіння	шлунково-кишкові	Хвороби дихальн.	кровозупиняючі	зміцнюючі		

5.Визначення видових назв запропонованих рослин за допомогою шкільного визначника.

Родина	Рід	Вид

